

ДУАЛІЗМ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

DUALISM OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL FUNDAMENTALS

Остапенко А.І., старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу проблем військового законодавства
Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Статтю присвячено дослідженню природи дуалізму адміністративно-правового статусу поста Президента України. Розглянуто аспект юридичного поєднання (суміщення) та практичного співвідношення (визначення обсягу, змісту та розподіл повноважень) поста Президента України з посадою Верховного Головнокомандувача Збройних Сил. Визначено теоретико-правові засади юридичних категорій «державний орган», «посадова особа», «повноваження», їх співвідношення між собою в контексті характеристики правового статусу Президента України. Встановлено, що Президент України як глава держави і як Верховний Головнокомандувач наділяється державно-владними повноваженнями, які являють собою комплекс прав та обов'язків, наданих йому у легітимний спосіб з метою забезпечення публічних інтересів народу і держави. Майже кожне конкретне право Президента України кореспондується у його конкретні обов'язки.

Президент України визначається як державний орган з особливим конституційним статусом. Встановлено, що Президент України, будучи главою держави й Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, одночасно наділений ознаками державного органу та військової посадової особи, має суттєві повноваження у сфері військового управління. Здійснюючи таку діяльність, глава держави виступає саме як суб'єкт військового управління з виключною компетенцією.

Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України є по суті найвищою військовою посадовою особою зі спеціальним статусом. Рішення Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України з питань оборони є формою реалізації його владних повноважень, визначених законами України, щодо обмеженого кола осіб, підпорядкованих йому на основі службових відносин. Визначено місце повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в системі повноважень Президента України, враховуючи особливості його діяльності. Шляхом видання наказів і директив він реалізує своє правом на здійснення державно-розпорядницьких повноважень щодо реалізації компетенції Президента України як державного органу та суб'єкта забезпечення оборони держави.

Ключові слова: Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил, військове управління, посадова особа, державний орган, владні повноваження.

The article is devoted to the study of the nature of dualism of the administrative and legal status of the post of the President of Ukraine. The aspect of legal combination (combining) and practical relationship (determination of the scope, content and distribution of powers) of the post of the President of Ukraine with the post of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces was considered. The theoretical and legal principles of the legal categories "state body", "official", "authority", their relationship between each other in the context of characterizing the legal status of the President of Ukraine.

The President of Ukraine is defined as the state body with a special constitutional status. It is established that the President of Ukraine, being the head of state and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, simultaneously endowed with the signs of the state body and the military official, he has significant powers in the field of military administration. Carrying out such activities, the head of state acts as the subject of military administration with exclusive competence.

The place of authority of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine was determined in the system of powers of the President of Ukraine, taking into account the peculiarities of his activities. The Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine is essentially the highest military official with a special status. The decisions of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine on defense are a form of exercising his powers, defined by the laws of Ukraine, in relation to a limited number of persons subordinate to him on the basis of official relations.

Key words: President of Ukraine, Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces, military administration, official, state body, authority.

Загострення воєнно-політичної ситуації в Україні, викликане стрімкою ескалацією російської агресії, яка набула форми широкомасштабного вторгнення, змусило державу стикнутися з непередбаченою ситуацією законодавства до реальної війни, виявило прогалини з багатьох питань регулювання правовідносин в умовах воєнного стану та призвело до необхідності їх усунення в екстремому режимі.

Ключовою фігурою, уповноваженою приймати надважливі для держави рішення, у тому числі в період дії правового режиму воєнного стану, є Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.

Досліджуючи аспект юридичного поєднання (суміщення) та практичного співвідношення (визначення обсягу, змісту та розподіл повноважень) поста Президента України з посадою Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, першочерговим є завдання з визначення їхніх статусів. Статус Президента України еволюціонував паралельно із становленням державності, від найвищої посадової особи Української держави та керівника виконавчої гілки влади до глави держави. Заміна статусу Президента має принципове значення, адже глава держави уособлює державу в цілому, виконує представницькі

функції як в середині держави, так і на міжнародній арені у той час, як інші державні органи виконують в державному механізмі лише певні функції – законодавчу, управлінську, правосуддя.

Без однозначної відповіді залишається питання, чи належить пост Президента України до державного органу, чи наділений він певними ознаками посадової особи, чи має інший, особливий статус. В такому разі доречно розглянути такі юридичні категорії як «державний орган» і «посадова особа», дослідити їх правову природу.

Відповідно до Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [1].

Проводячи комплексний аналіз норм Основного Закону України в аспекті наділення повноваженнями Президента України Конституційний Суд України визначає статус Президента України саме як державного органу в контексті поширення на нього дії частини 2 статті 19 Конституції України, яка передбачає: «Органи державної влади

та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Суд звертає увагу, що Президент України є органом державної влади, а це означає, що він зобов'язаний діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені не лише Конституцією України, а й законами України. Наведена конституційна норма міститься серед базових принципів конституційного ладу України – в розділі I «Загальні засади» Основного Закону України [2].

Наука конституційного права виділяє загальні ознаки органів державної влади: створюються відповідно до закону, шляхом безпосередньої чи представницької демократії, і покликані виконувати визначені законом функції від імені держави; наділені державно-владними повноваженнями; діють у встановленому законодавством порядку; взаємопов'язані відносинами субординації; створюють одну цілісну систему, що називається апаратом держави. Кожний державний орган наділений відповідною компетенцією, до якої належать сукупність предметів їх відання і повноважень стосовно цих предметів відання. Державний орган, виконуючи свої функції, одночасно бере участь у реалізації різних функцій держави. Так, у статті 102 Конституції України Президент України визначається як глава держави. Закріплюючи призначення органу, його місце в державному механізмі, норми Конституції України значною мірою визначають й інші якісні характеристики державного органу, і насамперед його компетенцію [3].

Орган державної влади – це структурований і організований державою чи безпосередньо народом колектив державних службовців (або депутатів Рад), який (орган) наділений державно-владними повноваженнями, здійснює державно-організаторські, розпорядчі, судові та інші функції відповідно до свого призначення [3].

Основні функції і повноваження Президента України визначаються Конституцією України. Відповідно до Конституції України Президент України є главою держави і виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави, є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, Головою Ради національної безпеки і оборони України.

Президент України посідає особливе місце в системі органів державної влади України. В сучасній теорії конституціоналізму в умовах парламентсько-президентської форми правління Президенту України відведена роль так званого арбітра між органами законодавчої і виконавчої влади. Конституція України безпосередньо не відносить Президента України до якоїсь певної гілки влади і закріплює його статус як глави держави, що дає можливість зробити припущення про особливий характер президентської влади як специфічної самостійної гілки влади.

Конституційний Суд України зазначає, що для гарантування конституційного порядку, нормального функціонування держави з метою утвердження прав і свобод людини і забезпечення гідних умов життя Конституція України передбачає структуровану, багаторівневу, ієрархічну систему органів державної влади, які наділені відповідною компетенцією, мають свій предмет відання та владні повноваження. Здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову передбачає, що кожний орган державної влади має належати до однієї з гілок влади (законодавчої, виконавчої чи судової) або мати особливий статус, окремо визначений Основним Законом України [4].

Отже, основоположною ознакою органу державної влади є наявність у нього державно-владних повноважень.

Повноваження як соціальне явище проявляється в сучасних відносинах громадянського суспільства, деле-

гування права здійснення певних прав і обов'язків, відбувається не тільки на основі норм позитивного права, але і правил, виражених у звичаях, моралі, нормах об'єднань громадян [5; с. 147].

Владні повноваження державного органу Є. Кулакова визначає як комплекс юридичних прав для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладуються на цей орган державою. Права стають реальною можливістю відносно виконання покладених функцій та збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень [6, с. 12].

Повноваження, яке розглядається як елемент характеристики органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб притаманна така ознака, як владність. Це свідчить про генезис цього феномена, походження його від влади народу. І. Голосніченко вважає, що торкаючись легітимності влади посадових осіб, в першу чергу потрібно зупинитись на питанні легітимності влади найвищої посадової особи – Президента України, оскільки він є главою держави. Позаяк Президент України згідно зі статтею 103 Конституції обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборного права шляхом таємного голосування, він є носієм влади, яка безпосередньо делегується йому народом України в межах, передбачених в цьому правовому акті, та при дотриманні усіх вимог його норм [5; с. 152].

Глумачний словник визначає «повноваження» як офіційно надане будь-кому право будь-якої діяльності, ведення справи. Юридична наука, як правило, використовує повноваження для позначення сукупності прав та обов'язків державних органів, органів місцевого самоврядування і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [7; с. 298].

Повноваження – це загальне для теорії права та держави поняття, змістом якого є система прав та обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами і органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства в цілому [5; с. 152].

Між правами і обов'язками суб'єкта владних повноважень існує тісний зв'язок і, на відміну від громадян, суб'єкт публічного права наділений обов'язком здійснювати свої права для забезпечення і захисту публічних інтересів. Майже кожне конкретне право суб'єкта владних повноважень кореспондується у його конкретні обов'язки. Тому Б. Лазарев цілком слушно підкреслював, що орган, по-перше, не повинен ухилятися від реалізації своїх прав, а, по-друге, в жодному разі виходити за їх межі [8].

Ведучи мову про владні повноваження, ми маємо, насамперед, пам'ятати, що вони виникають та реалізуються виключно в межах публічно-правових відносин або, інакше кажучи, є квінтесенцією публічної влади. Такі повноваження забезпечені законом, який є їх джерелом. Законодавчі акти окреслюють межі владних повноважень, пов'язують їх суб'єктів із правом [9; с. 102].

Практичне відображення державно-владні повноваження знаходять у: виданні суб'єктами владних повноважень від імені держави обов'язкових нормативних і індивідуальних актів; здійсненні нагляду за точним і неухильним виконанням вимог, передбачених цими актами; забезпеченні і захисті цих вимог від порушень шляхом застосування засобів виховання, переконання, стимулювання, а в необхідних випадках – державного примусу.

У свою чергу особливістю владних повноважень слід вважати, що вони дозволяють суб'єкту, який ними наділений, здійснювати вплив на поведінку інших осіб,

а також вимагати та спонукати інших суб'єктів до належної поведінки. Зокрема, владні повноваження спрямовані на задоволення публічних інтересів, що становлять собою загальні важливі потреби всього громадянського суспільства та держави загалом [10; с. 200]. Крім того, Г. Ткач наголошувала, що владні повноваження, як похідні від феномену «влада», несуть у собі імперативні начала, тобто є обов'язковими для виконання [9; с. 103]. Інші автори також наголошують, що владні повноваження містять у собі елементи керівництва та підпорядкування.

Наявність владних повноважень є характерною ознакою не тільки органів державної влади, але і посадових осіб. Вперше поняття «посадової особи» на законодавчому рівні закріплено в статті 2 Закону «Про державну службу», згідно з якою посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [11]. Таким чином, визначення поняття посадової особи дається виходячи із двох основних ознак: 1) посади – керівники та заступники керівників; 2) функцій – організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих [12; с. 458].

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [13] дає визначення військових посадових осіб – це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» [14] зазначив, що організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галузю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревизорів та контролерів тощо.

Юридична категорія «посадова особа» наділена рядом характерних ознак: наявністю владних повноважень, які спрямовані на прийняття правових актів управління або здійснення юридично значимі дій; правом на здійснення державно-розпорядницьких повноважень щодо реалізації компетенції державного органу; заміщення посади в державному органі на підставі спеціальних актів управління [12; с. 458].

Президент України визначається як державний орган з особливим конституційним статусом. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборного права шляхом таємного голосування, він є носієм влади, яка безпосередньо делегується йому народом України і обмежується приписами частини 2 статті 12 Конституції України. Як глава дер-

жави Президент наділений владними повноваженнями, які закріплені в Основному Законі та, в окремих випадках, можуть бути деталізовані законами України. Проте така деталізація не може призводити до викривлення приписів Конституції України або виходити за її межі [15].

Повноваження Президента України складають комплекс прав і обов'язків, які є безпринципно взаємопов'язаними. Наприклад, право Президента України приймати рішення про введення воєнного стану у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України кореспондується в його обов'язок як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності прийняти такі рішення за певних умов, визначених Конституцією України, з метою захисту публічних інтересів. По суті інтересів народу, який йому цю владу надав.

Конституція України наділяє Президента України широким колом повноважень у сферах національної безпеки і оборони. Вони стосуються насамперед забезпечення державної незалежності, національної безпеки та здійснення керівництва в зазначених сферах, призначення вищого керівництва військових формувань тощо. Згідно зі статтею 102 Конституції України, Президент України є також гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України Президент наділяється особливими повноваженнями, він: є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; забезпечує правонаступництво держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України; приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України тощо [16; с. 273].

На основі своїх досліджень С. Мельник приходять до висновку, що Президент України може здійснювати суттєвий управлінський вплив на систему суб'єктів військового управління, на їхню організацію й функціонування, на необхідність вчинення ними тих чи інших юридично значущих дій. Автор зазначає, що Президент України фактично очолює систему суб'єктів військового управління і, здійснюючи планомірне управління нею, сам виступає своєрідним суб'єктом військового управління з повноваженнями, визначеними для організації й функціонування сектору безпеки та оборони країни [17; с. 141]. Зокрема, згідно з частиною 2 статті 7 Закону «Про Збройні Сили України» [18], керівництво Збройними Силами в межах, передбачених Конституцією України, здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [1]. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України він видає накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань [19].

З початку широкомасштабної збройної агресії Президентом України прийнято ряд надважливих рішень, спрямованих на відсіч широкомасштабної збройної агресії, зокрема це: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 65/2022 «Про загальну мобілізацію», затверджений Законом України від 03.03.2022 № 2105-IX; Указ Президента України від 24.02.2022 № 70/2022 «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24.02.2022 “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України»; Указ Президента України від

24.02.2022 № 66/2022 «Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань», схвалений Законом України від 03.03.2022 № 2106-IX.

Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України було видано наказ «Про призов резервістів на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період» від 22.02.2022 № 2.

З моменту прийняття рішення про введення воєнного стану в країні Президент України практично набуває дієздатності на здійснення повного комплексу повноважень фактично найвищої військової посадової особи у державі – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, уповноваженого здійснювати воєнне керівництво обороною держави в особливий період, зокрема через колегіальний орган, Ставку Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Ставка створюється для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період, за поданням Ради національної безпеки і оборони України та вводиться в дію Указом Президента України [19].

Статус Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України можна охарактеризувати наявністю у нього ознак військової посадової особи. Це єдина військова посада, яка фактично наділяється владою безпосередньо народом шляхом обрання глави держави. Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України є по суті найвищою військовою посадовою особою зі спеціальним статусом. Він наділений владними повноваженнями в мирний час і в особливий період на здійснення керівництва Збройними Силами України [18] і загального керівництва національним спротивом (через Міністра оборони України) [20], а в умовах дії воєнного стану уповноважений встановлювати порядок взаємодії військового командування та військових адміністрацій з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, зокрема, щодо підпорядкування чи оперативного підпорядкування їм інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій [21] (в умовах надзвичайного стану – порядок взаємодії військових формувань, які залучаються до здійснення заходів

надзвичайного стану, з міністерствами, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування [22]).

Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України приймає рішення з питань оборони у формі наказів і директив, що значно звужує його компетенцію по відношенню до глави держави. Рішення Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України є формою реалізації його владних повноважень в частині керівництва Збройними Силами України (іншими військовими формуваннями) щодо обмеженого кола осіб, підпорядкованих йому на основі службових відносин (зокрема, приналежності осіб до військової служби, чи відповідно до інших підстав, визначених законом). Виконання його рішень забезпечується можливістю застосування ним дисциплінарної влади у повному обсязі, відповідно до Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України (стаття 12) [23]. Разом з тим, за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків, які призвели або могли призвести до настання негативних наслідків, військова посадова особа несе юридичну відповідальність відповідно до законодавства України.

Аналіз теоретичних вчень про юридичні категорії «державний орган» і «посадова особа», співвідношення їх як цілого і частини, дає підстави вважати, що природа дуалізму поста Президента України знаходиться на стику конституційного і адміністративного права. Поєднання в одній особі органу державної влади (глави держави) та найвищої військової посадової особи (Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України) передбачає наділення Президента України виключними державно-владними повноваженнями у сфері оборони, які одночасно надають йому право приймати важливі державні рішення з питань оборони та здійснювати воєнне керівництво обороною держави, виконуючи обов'язок із забезпечення державної незалежності, національної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності України. Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України шляхом прийняття рішень реалізує своє право на здійснення державно-розпорядницьких повноважень щодо реалізації компетенції Президента України як державного органу та суб'єкта забезпечення оборони держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ Відомості Верховної Ради України. 1996 р. № 30. Ст. 141.
2. Лемак В.В. окрема думка судді Конституційного Суду України стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України» від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na09d710-20>.
3. Конституційне право: мультимедійний навчальний посібник / ред. кол.: А.М. Колодій, Б.В. Калиновський, Н.В. Камінська та ін. Київ : НАВС, 2020. URL: https://arm.naiuu.kiev.ua/books/konst_pu/info/autors.html.
4. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 року № 5-р/2019. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19>.
5. Голосніченко І.П., Голосніченко Д.І. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2011. № 1(9). С. 147-155.
6. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості. *Підприємство, господарство і право*. 2006. № 3. С. 10–15.
7. Мигалина Х. І. Повноваження як визначальний елемент компетенції публічної влади. *Закарпатські правові читання* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. В.І. Смоланки, Я.В. Лазура, О.Я. Рогача, І.М. Положин. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т.1. С. 272–277.
8. Лазарев Б. М. Компетенція органів управління / Лазарев Б. М. М. : Юрид. лит., 1971. 280 с.
9. Ткач Г. Поняття владного повноваження. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2009. Вип. 49. С. 101–105.
10. Волкова В.І. Правова природа інституту делегованих повноважень: погляд на питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 199–201.
11. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
12. Зубов К.М. Поняття та ознаки посадової особи: історичний аспект правового регулювання. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 455-461.
13. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.

14. Постанова Пленуму Верховного Суду України у постанові від 26 квітня 2002 року № 5 Про судову практику у справах про хабарництво. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>
15. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20>.
16. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 272–278.
17. Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4 С. 141–145.
18. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
19. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
20. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>.
21. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
22. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
23. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.